

3. Акопов А. Периодические издания: Учебно-методическое пособие для студентов-журналистов / А. Акопов. – Ростов-на-Дону, Издательство ООО МП «Книга», 1999. – 244 с..
4. Тимошик М. Книга для автора, редактора, издавателя: Практичний посібник / М. Тимошик. – К., Наша культура і наука, 2006. – 560 с.
5. Forsyth D. The business press in America / D. Forsyth. – Philadelphia, 1964 – P. 8.
6. Словник журналіста: терміни, мас-медіа, постати / За заг. ред Ю. М. Бідзілі. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. – 224 с.
7. Wood J. Magazines in the United States. Their social and economic influence / J. Wood. – NY, 1949. – P. 44-99.
8. Kobre S. Foundations of American journalism / S. Kobre. – Tallahassee, 1958. – P. 351-355.
9. Wolseley R. Understanding magazines / R. Wolseley. – Ames, 1966. – P. 256.
10. Соловьев В., Рябинина Н. Редакторская подготовка периодических изданий: Учеб. пособие. / В. Соловьев, Н. Рябинина. – М.: Изд-во МГАП «Мир книги», 1993. – 100 с.
11. Шкондин М. Газетно-журнальная типология в условиях становления коммуникативной системы информационного общества / М. Шкондин // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. – 2003. – №2. – С. 15-16.
12. Типология периодической печати: Учеб. пособие для студентов вузов / М. Е. Аникина, В.В. Баранов, О.А. Воронина и др.: Под ред. М.В. Шкондина, Л.Л. Реснянской. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 356 с.
13. Теплова Л. Информационно-аналитические еженедельные журналы: тип и профиль / Л. Теплова // Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика. – 2003. – №2. – С. 44.
14. Шевченко В. Типологія сучасних журналів – засіб вивчення світогляду суспільства [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1990>
15. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
16. Московський телеграф, 1831. – Ч. 37. – №1. – С. 218-219.
17. Белинский В. Собрание починений / В. Белинский. – Т 1. – М., 1948. – С. 219.

The article analyzes the stages of magazine periodicals and their origins. Submitted the opinions of domestic and foreign scientists on interpretation of the term «journal». Based on the works of researchers decomposed the typology of magazines.

Key words: journal publishing, journal, typology, periodical.

УДК 070: 316. 423. 3 (477. 74) «1896-1919»

О. Д. Хобга

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ ПЕРІОДИКИ ОДЕСИ 1896–1919 РР.

У статті розглянуто особливості розвитку одеської мистецької періодики XIX – початку XX ст., простежено динаміку появи нових періодичних видань, тривалість їх виходу й становлення типологічного ряду; окреслено основні тенденції становлення преси.

Ключові слова: динаміка, класифікація, традиції, періодичне видання, типологічний ряд.

Характерною особливістю кінця XIX – початку XX ст. став бурхливий розвиток преси в Російській імперії як в географічному так і типологічному аспектах, адже у цей час відбувся перерозподіл періодики за регіонами, за темпами зростання на перший план вийшла провінційна преса. В цей період зароджуються й активно розвиваються нові типи періодичних видань, зокрема виникає спеціалізована преса: педагогічна, дитяча, медична, студентська, військова, спортивна, літературна, гумористично-сатирична, мистецька тощо. Саме на межі століть на території Російської імперії зароджується й активно розвивається мистецька періодика, а саме театральні, кінематографічні, фотографічні, музичні видання.

На початку 90-х р. XX ст. помітно активізується робота науковців у галузі історії регіональної журналістики, з'являються перші комплексні дослідження, створюються бібліографічні покажчики («Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838-1917)»). Науковцями розпочато серйозну і перспективну роботу над створенням анотованих покажчиків регіональної періодики України, окремої уваги тут заслуговують праці Н. Сидоренко, О. Шкільної, Л. Сніцарчук, М. Романюка, І. Михайлина та ін. З'являються в цей період й наукові монографічні дослідження присвячені розвитку одеської періодики, зокрема як окрему цілісність розглядає періодика Одеси другої третини XIX ст. І. Гребцова. Мистецька ж преса Одеси донині не була об'єктом спеціального комплексного дослідження. Бібліографічно зафіксовано в різних джерелах лише частину мистецької періодики. Решту ще не опрацьовано і не введено в науковий обіг. Чималу кількість видань втрачено, тим більше, що деякі з них побачили світ в обсязі кількох номерів. Про їх вихід свідчать згадки в різних інформаційно-хронологічних джерелах.

Актуальність дослідження мистецької преси провінції зумовлена кількома чинниками. По-перше, неможливо говорити про систему мистецької періодики країни в синхронії чи діахронії не дослідивши усіх її елементів, тобто систем нижчого порядку. По-друге, мистецькій пресі провінції притаманні відмінні від преси столичної тенденції розвитку, що зумовлено станом мистецтва та складом аудиторії, і як результат маємо, по-перше, систему з відмінним набором типологічних складових, по-друге, – відмінну їх кількісну пропорційність.

Мета дослідження – простежити динаміку розвитку мистецької журналістики Одеси від часів її зародження (1896 р.) до 1919 р., окреслити основні тенденції. Об'єктом наукового дослідження стали мистецькі видання Одеси окресленого періоду, а саме – театральні, музичні, кінематографічні, фотографічні. Усього було зафіксовано тридцять три театральних періодичних видання, два – кінематографічних, два – фотографічних, одне – музичне. Укладаючи повний список одеських мистецьких видань ми користувалися покажчиком театральної періодики Російської імперії «Театральная периодика (1774-1917)» [7], покажчиком С. Рубінштейна «Одесская периодическая пресса роков революції та громадянської війни (1917-1921)» [5], архівними та бібліотечними каталогами. Обравши об'єктом дослідження масив мистецьких періодичних видань, що побачили світ у досліджуваній період в Одесі, ми обмежилися проведенням кількісного аналізу, поклавши в основу роботу з покажчиками й картотеками як вітчизняних, так і закордонних бібліотек та архівів. Такий підхід, на нашу думку, гарантує найменшу репрезентативну похибку результатів дослідження, відрізняється об'єктивністю і є необхідною передумовою проведення якісних досліджень.

Проаналізувавши динаміку появи мистецьких періодичних видань у досліджуваній період, ми отримали такі результати. В XIX ст. усі проблеми мистецтва знаходили своє відображення на сторінках товстих і суспільно-політичних видань, що публікували театральну хроніку, рецензії на спектаклі й музичніюгляди. Як зазначає І. С. Гребцова «у газетах «Одесский вестник» і «Journal d'Odessa» відділ театральної критики в 40-х рр. XIX ст. вже можна вважати сформованим» [1, с. 340]. Певні демократичні перетворення, збільшення кількості театрів і ускладнення естетичних пошуків в театральному середовищі, ці та багато інших причин посприяли тому, що театральним проблемам стало тісно на сторінках традиційних видань. В кінці XIX ст. в Петербурзі й Москві виникає театральна преса, а на початку XX ст. – у провінції. Театральна періодика розвивається у Києві, Харкові, Одесі та інших містах України. До читача прийшли «Киевский театральный курьер», «Підмостки», «Вестник опер», «Маска», «Киевская рампа», «Зритель» та їм подібні тематичні видання. Широка палітра часописів виникла в Одесі (33): «Театр» [1896-1902], «Вечерняя и театральная газета» [1902-1905], «Сцена и музыка» [1903-1905], «Драматург» [1906], «Современный театр и шантан» [1906-1907], «Театральный обзор газеты «Вечерние вести» [1908], «Театральный листок» [1908], «Антракт» [1909], «Театральное бюро» [1908-1914], «Дивертисмент» [1907-1911], «Театр-варьете» [1906-1912], «Программа и обозрение зрелищ и театров» [1907-1914], «Артистическое справочное бюро» [1910], «Обозрение театров» [1911], «Театральные отголоски» [1910], «Сцена и жизнь» [1911], «Театр и танцы» [1911], «Современный театр» [1912], «Театр и коммерческий листок объявлений» [1910], «Сцена» [1912], «Антракт» [1913-1914], «Одесская рампа» [1914], «Театральный курьер» [1913], «Одесское обозрение театров» [1911-1917], «Театральный листок» [1915-1916], «Театр и кино» [1915–1919], «Студия» [1918] «Театр» [1919], «Театральный день» [1918-1919], «Театр и искусство» [1919], «Театральный листок» [1918-1919], «Мельпомена» [1918-1919], «Фигаро» [1918]. Система театральної періодики у місті була досить різноманітною як за періодичністю, так і за якістю: це і журнали-щомісячники (1), двотижневики (4), щотижневики (13); щоденні газети (11), листки (4). У назвах деяких газет фігурує слово «листок»: «Коммерческий и театральный листок объявлений», «Театральный листок», «Театральный и коммерческий листок объявлений». На сторінках цих видань перевага віддавалася рекламним оголошенням, хроніці, програмкам. Як зазначає газета «Русская мысль», ці газети мали на увазі напівінтелігенцію, прикажчиків, швейцарів та двірників [6, с. 1]. Газети-листки майже не містили зображально-ілюстративних елементів, були переважно малого формату.

Щоденні газети «Театр», «Вечерняя и театральная газета», «Антракт», «Одесское обозрение театров», «Театральные вести», «Театральные отголоски», «Сцена», «Театральный день» здебільшого дотримувалися інформаційно-популярного спрямування, уміщуючи на своїх сторінках крім програм, хроніки театрів, лібрето, ілюзіонів, цирку ще й аналітичні матеріали, а саме огляди, фейлетони, рецензії. Так, газета «Театр» щономеру друкувала «Записки» П. Пильського, відомого столичного журналіста й критика, який декілька років проживав у місті. Аналітичністю відрізнялася також рубрика «Дневник театрала» відомого одеського рецензента Лоренцо (Геніс Б. Я.) – співробітника багатьох театральних видань. «Одесское обозрение театров» віддавало перевагу оглядам (театральні огляди за тиждень, сезон; огляди постановок окремих театрів; огляди преси) та рецензіям. З часописом співпрацювали найвідоміші рецензенти Одеси: Альцест (Е. Я. Геніс), Vittorino (В. А. Гроссман), Dolly (А. Я. Гроссман), Лоренцо (Б. Я. Геніс), П. Т. Герцо-Виноградський (Лоенгрин), П. Пильський, Незнайомець (Л. М. Камишніков) та інші. Обсяг щоденних газет становив приблизно 8-10 сторінок з фотографіями, в основному це рекламні портрети – фотоанонси (в деяких номерах їх кількість перевищувала двадцять одиниць).

Журнали «Драматург», «Театр и кино», «Современный театр», «Современный театр и шантан», «Сцена и жизнь», «Сцена и музыка», «Театр и танцы», «Фигаро», «Мельпомена», «Студия», «Театральное бюро», «Театр-варьете», «Артистическое справочное бюро», «Одесская рампа» мали вже солідніший обсяг – понад 18 сторінок; виходили щотижня, двічі на місяць, щомісячно. Крім хроніки, рецензій, статей про вітчизняних й іноземних зірок, така преса подавала достатньо публіцистичних, наукових, історично-пізнавальних матеріалів про театр.

Співробітниками журналів були не лише журналісти, а й науковці та актори, режисери, що дозволяло подавати повноцінну картину театральної дійсності та задовольнити потреби цільової аудиторії. Театральні журнали виявились досить різноманітними за жанровим насиченням, крім уже названих: рецензії, огляду, замітки, фейлетону, нарису – вони містили статті про великих майстрів сцени і літератури, матеріали до ювілеїв і роковин смерті визначних акторів, драматургів, письменників; розвідки з історії та теорії театру, інформацію про нові події у театральному житті країни та світу (Мілані, Варшаві, Бродвеї, Нью-Йорку), цікаві розповіді про театр у русі, оригінальні ідеї та несподівані втілення тощо. Так на сторінках часопису «Театр и кино» М. Слонім опублікував статтю «На шляху до відродження театру» – скорочений виклад поглядів і думок, висловлених автором в його праці, надрукованій італійською мовою «Butti e le teatro contemporaneo»; низка непересічних праць вийшла з-під пера Л. Вальтера: «Воскресающие» (характеристика діяльності творців іспанського театру XVII ст.), «Театр старого голубятника» (історія французького театру). На шпальтах журналу «Сцена и жизнь» була надрукована праця Ц. Немана «Короткі нариси Європейської сцени». Журнали були щедро ілюстровані: використовувались фото акторів, режисерів, драматургів, антрепренерів; широко застосовувалась карикатура (наприклад, рубрика «Наші шаржі» подавала роботи таких художників, як Л. Митницький, відомий своїми працями в сатиричних журналах, Зальцер та ін.). Найбільше елементів зображальності розміщував журнал «Театр и кино». Редакція писала: «більше ніж тисяча ілюстрацій на рік. Фотографічні знімки постановки ансамблів, окремих персонажів, декорацій, костюмів, аксесуарів столичних і провінційних театрів, знімки з нових кінематографічних стрічок, карикатури і шаржі, «знімки на льоту» [1919. – №1]. Кожен номер на обкладинці містив фотопортрети митців: письменників, акторів, артистів, режисерів, антрепренерів.

Як бачимо характерною рисою становлення театральної періодики досліджуваного періоду є кількісний та якісний сплеск, зумовлений переважно активним розвитком театального мистецтва у місті, адже поруч з постійними класичними театрами: Міським, Російським, театром Сибіряковського, місто в досліджуваний період перепополнилось безліччю різноманітних театральних утворень – мініатюр, або «театрів-бородавки», оперетток, шансоньє, новаторських труп, студій, об'єднань: «Фарс» В. Вронського і М. Чернова, «Інтимний» під керівництвом Барбе, «Веселий театр», Єврейський театр Болгарової, театр Мініатюр, «Бомонд», «Гармонія», «Мулен-Руж», «Водевіль», «Колізей»; увагу привертала єврейські трупи, зокрема «Летучая мышь» і «XX век». Крім того, модним явищем стали спеціальні клуби: Клуб товариства любителів сценічного мистецтва, Клуб інтелектуальних працівників, «Жокей» та ін.

У 1915 р. побачив світ перший музичний журнал «Южный музыкальный вестник» – науково-академічний часопис. Щомісячник розповсюджувався в Москві, Петрограді, Смоленську, Києві, Саратові, Херсоні, Кишиневі, Полтаві, Ростові-на-Дону, Тифлісі. Видавець вісника був М. Марценко, який закінчив Московську консерваторію, вів клас кларнета спочатку в училищі, а потім в Одеській консерваторії, хормейстер, диригент, музичний критик, чотири роки виконував партію першого кларнета в Московській симфонічній капеллі В. А. Буличова, організатор Регентських курсів. Час появи і характер часопису зумовлені активним розвитком музичної культури й освіти, адже Одеса на початку ХХ ст. вважалася центром музичної культури на півдні імперії. Саме в цей момент професійне навчання досягає високого рівня, внаслідок чого 8 вересня 1913 р. музичне училище перетворюється на першу на теренах України консерваторію, ректором якої став В. І. Малишевський.

Тісно пов'язана з кіномистецтвом Одеси історія світового кіно, адже одеськими краєзнавцями та істориками встановлено, що вперше демонстрація кіноапарату створеного одеськими вченими відбулась саме в Одесі (1894), але доля винаходу склалася невдало [3]. Атракціон братів Люм'єр з'явився в Одесі у 1896 р., а вже на початку ХХ ст. в Одесі існувало три студії, на яких знімали кіно («Мирограф» М. Гросмана, студія Д. Харитонова, студія «Мізрах»). З розвитком кіномистецтва у місті зароджується кіноперіодика – безкоштовна рекламна газета «Кинематограф» (1910), що виходила двічі на тиждень в четвер і суботу, «Одесский иллюзион кинематограф» (1911) видавця Е. М. Фельдмана, «Театр и кино» (1915) Л. Камишнікова.

На початку ХХ ст. активно розвивається і набуває особливої популярності такий вид журналістики як фотографічна преса. До 1917 р. в Росії виходило 20 – 40 фотографічних періодичних видань. В Україні побачили світ такі фотографічні часописи «Фотограф» (1910) – у Харкові, «Вестник одесского фотографического общества» (1913), «Русский фотографический вестник» (1914) – в Одесі. Обидва одеські вісника були засновані Одеським фотографічним товариством, яке відіграло важливу роль у розвитку фотомистецтва. Редагував вісники голова товариства Г. С. Михайлов-Мучкін, визначаючи їх як популярно-наукові і художні видання, що мали на меті висвітлювати діяльність товариства й служити розробці питань фотографії, популяризації мистецтва фотографії.

Аналіз тривалості виходу мистецьких періодичних видань засвідчує, що характерною рисою газет і журналів була відносна, на тогочасному одеському тлі, довговічність. Результати попередніх досліджень свідчать, що характерною рисою розвитку одеської періодики початку ХХ ст. є короткотривалість життя видань та поява видань-одноденок [8]. Мабуть, довговічність мистецьких видань пов'язана з тим, що театральні, музичні й фотографічні видання мало торкалися політичних подій, єдиною причиною припинення для них була фінансова. По-перше, через воєнні операції знецінювалися кошти, нерегулярно постачався папір, фотоплівка та інші матеріали, необхідні для підготовки та видання газет і журналів. По-друге, організація та видання періодичного органу були справою не дешевою. Як зазначає С. Махоніна, для відкриття газети, не кажучи вже про журнал, у 1910 р. потрібен був капітал – 600 тис. крб. [4, с. 51]. Основний прибуток театральні видання отримували від реклами.

Мистецькі періодичні видання початку ХХ ст. склалися з редакційної та рекламної частин. А. Кисельов зазначає, що залежно від гіршої чи кращої кон'юнктури у періодичних виданнях склалося співвідношення редакційної і рекламної частин у пропорціях: один до одного [2]. В одеському просторі співвідношення цих частин змінювалися залежно від загального принципу подання інформації та функціональності видання. Так, у журналі «Театр и кино» редакційна частина переважала за обсягом реклами, яка розміщувалася на перших і останніх сторінках, не пригнічуючи і не затьмарюючи редакційну. А от у газеті «Театральный листок» реклама переважала над редакційною. Більше того, порівняно з «плямами» реклами, редакційна частина мала сірий і монотонний вигляд. Слід наголосити, що кількість одиниць реклами на один номер театрального видання в газетах та журналах була майже однаковою (в середньому вісімнадцять рекламних повідомлень), різною була загальна кількість сторінок, що й впливало на формування пропорційності. Перші три – чотири сторінки номеру театральних газет і журналів розміщували рекламні повідомлення, в основному анонси театральних вистав, крім того рекламувалися лікарські та косметичні засоби, одяг, магазини та ресторани. В середньому окремий номер театрального видання коштував 30 коп., тоді як ціна оголошення (з рядка петиту) попереду тексту становила 60 коп., позаду – 30 коп.

Були, звичайно, видання, що не пережили своїх перших номерів, як, наприклад, щотижневий журнал «Сцена и жизнь», присвячений театру, літературі, музиці та спорту, який у 1911 р. вийшов у кількості трьох номерів під редактуванням С. Цинемана, та журнал «Артистическое справочное бюро», що мав на меті виходити двічі на тиждень та висвітлювати події театрального життя, а також вар'єте, кіно, цирку, однак побачив світ лише один номер у лютому 1910 р. за редакцією М. Коф-Михайловського. Таке коротке життя пояснювалось фінансовими проблемами і не було правилом для більшості видань.

Газети «Антракт» [1913-1914], «Театральный листок» [1915-1916], журнал «Мельпомена» [1918-1919] видавалися протягом року, журнал «Южный музыкальный вестник» [1915-1918], «Театр и кино» [1915-1919], газети «Театральный листок» [1908-1911], «Обозрение театров» [1911-1917] – біля трьох років, Журнал «Театральное бюро» [1908-1914], газета «Одесское обозрение театров» [1911-1917] – шість років, журнал «Театр-варьете» [1906-1912], газета «Коммерческий и театральный листок объявлений» [1907-1914] – сім років і біля десяти журнал «Дивертисмент» [1908-1918].

Отже, у кінці ХІХ ст. в Одесі вперше побачив світ спеціалізований мистецький періодичний орган. На початку ХХ ст. мистецька періодика пройшла етап свого становлення, втілюючи у більше ніж 30-ти виданнях, різних за періодичністю та якістю. Характерними ознаками розвитку мистецької періодики Одеси поч. ХХ ст. виділяємо, по-перше, сплеск кількості новоутворених видань; по-друге, довготривалість виходу періодичних видань на фоні загальної короткотривалості. Мистецькі періодичні видання досліджуваного періоду сформувалися вже у певну систему, яка містила різні за рівнем висвітлення подій видання, що мали відповідний до змістового наповнення зовнішній вигляд і орієнтувалися на різного читача.

Список використаних джерел

1. Гребцова И. С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (вторая треть XIX в.) : [монографія] / И. С. Гребцова. – Одеса, 2002. – 408 с.
2. Киселев А. П. История оформления русской газеты (1702-1917). – М., 1990.
3. Малиновский А. Кино в Одессе. – Одесса, 2000. – 216 с.
4. Махонина С. Я. Русская дореволюционная печать (1905-1914). – М., 1991.
5. Рубінштейн С. Одеська періодична преса років революції та громадянської війни (1917-1921) : [бібліогр. покажч.] / С. Рубінштейн. – Одеса, 1929. – ЛІІ с.
6. Русская мысль. – 1906. – №10. – С. 1.
7. Театральная периодика (1774–1917): Библиогр. указат. – М.; Л., 1941.
8. Хобта О. І. Динаміка розвитку одеської періодики 1809 – 1917 рр. // Діалог. Медіа-студії: [зб. наук. праць / за заг. ред. О. В. Александрова]. – Одеса: Астропринт, 2010. Вип. 11. – С. 325-336.

This article contains analysis of progress and development characteristics of periodicals in Odessa in the XIX – beginning of the XX centuries. This analysis includes dynamics monitoring of new periodicals, their publishing term and typological line establishment; the fundamental tendencies are formed.

Key words: dynamics, classification, traditions, periodicals, typology.